

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

PRISTUPNA RIJEČ

IMMANUEL KANT 1724–2024: ZURÜCK ZUR SELBSTVERSCHULDETEN UNMÜNDIGKEIT! NATRAG K SAMOSKRIVLJENOJ NEZRELOSTI!

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine s posebnim zadovoljstvom i s osjećajem društvene odgovornosti obilježila je tristotu godišnjicu rođenja Immanuela Kanta organizacijom međunarodnog znanstvenog skupa u Sarajevu 22. i 23. 4. 2024. na kojem se iz više istraživačkih perspektiva propitivala aktualnost, ali i emancipatorski kapacitet filozofije jednog od najvećih mislilaca modernoga doba.

Iskušenja kroz koja prolazi Bosna i Hercegovina, Europa i svijet u cjelini danas – ciklične krize globalne kapitalističke privrede, pandemija, ratni sukobi i prijetnje nuklearnim ratom, nacionalizmi i populizmi, ogromni nesrazmjer u bogatstvu, samoubilačka devastacija prirodne okoline i brojna druga – postavljaju iznimno težak zadatak pred savremeno mišljenje koje je uvelike oblikovano filozofijom i idejama Immanuela Kanta. Barbarstvu i nepodobstina svijeta u kojem je živio Kant je suprotstavio nepokolebljivu vjeru u snagu uma koja je podarila čvrste okvire i za slobodnog pojedinca i za slobodnu zajednicu ljudi, ako bi se odlučili da naprave taj osudni korak, naime, da bez straha izađu iz samoskrivljene nezrelosti služeći se svjetlima vlastitog uma, ako bi, drugim riječima, zdušno prigrlili projekt prosvjetiteljstva.

Taj osudni korak mora biti izraz najdubljeg čovjekovog samoodređenja koje počiva na svijesti o tome da svijet nije, kako to Manfred Frank kaže, moguće interpretirati sa jedne arhimedovske tačke, ili još radikalnije, riječima Josepha Schumpetera: „Shvatiti relativnu vrijednost uvjerenja i tome uprkos, ne odstupajući, ustrajati u njihovoj odbrani, ono je što razlikuje civiliziranog čovjeka od barbarina“. Taj horizont samoodređenja otvorio je Immanuel Kant. U svojoj *Kritici čistog uma* on ukazuje na to da će „uvijek ostati jedan skandal za filozofiju i ljudski um uopće to što se za postojanje stvari izvan

Introduction

nas mora zasnivati samo na vjerovanju, te ako nekome padne na pamet da u nj posumnja, da se protiv toga ne može istaći nikakav dokaz koji zadovoljava“. Tako će čitav filozofski opus ovog velikog mislioca biti podređen zadaći određenja, utvrđivanja tog vjerovanja, iz čega je proistekao projekt sekularne kulture u najširem smislu u kojem su svoje učešće dali veliki umovi (Hegel i Marx u prvom redu).

Danas, nekoliko stoljeća poslije, čini se, ‘izvorni skandal za filozofiju’, za slobodno mišljenje uopće, samo se produbio. Dok ‘stvari izvan nas’ neumitnošću svojih nepredvidivih i kompleksnih procesa, prijeteći nagovještavaju civilizacijski sunovrat, ono noseće vjerovanje, u koje je, naravno, uvijek bilo legitimno sumnjati u filozofiji (Schopenhauer, Nietzsche i drugi), kao da je izgubilo svoju dostojanstvenu moć sabiranja (*logos*), pa se razložilo u, unutar sebe nepomirljivo, bučno višeglasje naracija ‘nevjerovanja’ koje se hrane strahovima, prijeljama, sebičnim instinktima, na kraju, fizičkom silom. Kao da smo, oglušivši se o Kantov poziv, a prije će biti – danas je to kristalno jasno - vapaj: „imaj hrabrosti da se služiš vlastitim umom!“, izabrali ‘povratak u samoskrivljenu nezrelost’, povratak raznim ‘prodavcima magle’ i jeftinih utjeha, zagušljivoj blizini onih ‘istorodnih’, odnosno, Kantovim riječima, pod skute „oni staratelja, koji su bili tako ljubazni da preuzmu vrhovni nadzor nad ljudima“, i koji „već vode brigu o tome da najveći deo ljudi (među njima i ceo lepši pol) korak u punoletnost smatra ne samo tegobnim nego i vrlo opasnim. Nakon što su prvo zaglupili svoju stoku i brižljivo sprečili da se ova mirna stvorenja ni slučajno ne usude da naprave makar i jedan korak izvan šetalice u koju su ih zatvorili, oni im i posle toga stalno ukazuju na opasnost, koja im preti ako pokušaju da hodaju samostalno“.

U osnovi Kantove filozofije nalaze se njegova četiri temelja pitanja: 1. Što mogu znati?; 2. Što trebam činiti?; 3. Čemu se smijem nadati?; 4. Što je čovjek?

Svrha je ovog znanstvenog skupa da se iznova postave navedena pitanja, i to s istom ozbiljnošću i odgovornošću, jer nam se čini, što ‘filozofski skandal’ čini još dubljim, da slobodna misao, kritika, nikako ne nalazi odgovora, ili barem alternativnih hipoteza pred barbarstvom i izopačenjima koje nosi današnjica.

Na prvo navedeno pitanje Kant je odgovorio u svojoj knjizi *Kritika čistoga uma*, koju je Arthur Schopenhauer nazvao ‘najvažnijom knjigom ikada napisanom u Europi’, a vodeći filozof svjevernoameričkoga pragmatizma Charles S. Peirce nazvao ju je ‘svojim majčinskim mlijekom u filozofiji’. Kantova *Kritika čistoga uma* njegova je najvažnija knjiga, jer ona utemeljuje

trodimenzionalni univerzalizam u trima svjetovima: u svijetu znanja, u svijetu morala i u svijetu utemeljene nade. Ljudi kao umna bića ravnopravni su članovi ovih triju svjetova. *Kritika čistoga uma* osobito je aktualna danas, jer dovodi u pitanje dvije krajnosti izražene u suvremenoj filozofiji: fundamentalističko retranscendentaliziranje i pragmatističko-biheviorističko detranscendentaliziranje. *Kritika čistoga uma* pokazuje nam granice čistoga teoretskog uma: njegove uobraženosti i njegova neopravdana prisvajanja.

Prema *Kritici praktičnoga uma*, čovjekovo se dostojanstvo sastoji u slobodi, jer je sloboda zaglavni kament Kantove ukupne filozofije mišljenja. Sloboda i um dva su temeljna pojma Kantove filozofije, koje on shvaća na svoj način, tako što ih legitimira i istodobno limitira (Otfried Höffe). Kategorički imperativ (bezuwjetna zapovijed) spoznajni je temelj (*ratio cognoscendi*) slobode, a sloboda je stvarni temelj (*ratio essendi*) morala. Svijest o moralnom zakonu vodi čovjeka k spoznaji slobode kao temelja morala. Svojim principom autonomije volje Kant postavlja etiku na novi temelj. On dokazuje da je praktični um zapravo um slobode, koji je zajednički svim ljudima. Kantova je moralna filozofija danas osobito aktualna u suvremenoj znanstveno-tehničkoj civilizaciji iz sljedećih razloga. Jürgen Habermas tvrdi da današnja znanost ima monopol na znanje o svijetu te da je znanost revolucionirala naše svaki-dašnje znanje. Suvremena znanost, po Habermasu, pretvorila se u lošu filozofiju jer ukida razliku između opisivanja stvarnosti (što je zadaća znanosti) i opravdavanja stvarnosti (što je zadaća filozofije). Habermas, naime, tvrdi da je naša civilizacija ugrožena 'sekularizacijom koja skreće s kolosijeka' te da su presušili moralni izvori (osobito solidarnost). Zato su nam potrebni kulturni izvori 'iz kojih se hrane svijest o normi i solidarnost građana'. Ako ljudi nisu svjesni norme koja ih bezuwjetno obvezuje, tada nisu više moralna bića, to jest slobodni i odgovorni ljudi.

Po Kantu, oni koji su moralni dostojni su buduće sreće i imaju razloge za univerzalnu nadu. Principi Kantove filozofije (razlika između tri tipa uma i njihovo jedinstvo, sloboda i kategorički imperativ, razlika između slobode i obveze i njihovo jedinstvo) vode čovječanstvo prema svjetskom miru. Kantova filozofija - koja priznaje razlike između teoretskog, praktičnog i estetskog uma te priznaje njihovu težnju za jedinstvom, koja priznaje razliku između vjere i znanja - vodi čovječanstvo prema mirnom i sretnom životu. U njegovoj se filozofiji razlike i njihovo jedinstvo uzajamno pretpostavljaju i uključuju.

Zlo kao mogućnost, za Kanta, pripada biti slobode. Vrhunac zla jest uživanje u njemu. Zlo je 'neizazvana strahota' (*ungereizte Grausamkeit*). Ono

pripada čovjeku i od njega nitko nije pošteđen: ni pojedinci, ni kultura, ni epoha. Kantova je filozofija otvorena Objavi, a da je nužno ne treba. Za njega je lažna alternativa *ili* autonomija *ili* vjera u Boga. Moralnim djelovanjem čovjek postaje dostojan da bude ‘sama konačna svrha stvorenja’. Oni koji misle da posjeduju apsolutno znanje te da je istina njihov privatni posjed smatraju sebe otmjenima, tj. elitom, višim subjektima. Bilo da to čine u ime privatne objave ili u ime uma, u oba slučaja pridonose kraju filozofije, što Kant izričito naziva ‘smrću svake filozofije’ (*der Tod aller Philosophie*).

Nezrelost je za Kanta čovjekova nemoć da se služi vlastitim umom bez vodstva drugoga čovjeka. A druge ne smijemo okrivljivati za vlastitu nezrelost, jer nedostatak hrabrosti nastaje iz lijenosti i kukavičluka. Da se sloboda proširila, potreban je *javna uporaba uma*. U eseju o prosvjetiteljstvu Kant najviše prostora daje religiji, jer je nezrelost u religijskim pitanjima ‘najškodljivija’ (*die schädlichste*) i ‘najviše obeščašćujuća’ (*die entehrendste*). U religiji je, po Kantu, riječ o čovjekovoj najunutrašnjoj jezgri: o njegovoj savjesti i o njegovu moralu. Važno je da se u religijskim pitanjima ljudi mogu služiti svojim umom dobro i pouzdano bez tuđega vodstva.

Kao slobodno biće čovjek je neovisan o svojoj naravi. On je biće uma. Kant je načinio razliku između fenomena (fenomenona) i noumenona. Riječ *noumenon* potječe od grčke riječi *nous* (čitaj: nus), što znači um (njem. *Vernunft*). Posrijedi je um slobode, a kod fenomenona riječ je o prirodi u kojoj vlada princip nužnosti. Kantova treća kritika, pod naslovom *Kritika moći suđenja*, povezuje *Kritiku čistoga uma* i *Kritiku praktičnoga uma*: spoznaju osjetilnoga (vidljivoga) sa spoznajom nadosjetilnoga (nevidljivoga), tj. povezuje numenalno (inteligibilno) i fenomenalno (pojavno). *Kritika moći suđenja* povezuje nužnost koja vlada u prirodi sa slobodom koja vlada u praktičnom umu, osjetilno i nadosjetilno, i ona se može shvatiti kao Kantova kognitivna estetika. Kantova je zasluga što je istaknuo antinomiju estetskoga fenomena, subjektivni karakter umjetničkog doživljaja i granice subjektivizma. Utemeljio je, dakle, autonomiju estetskoga fenomena pokazujući povezanost estetske moći suđenja i teleologije prirode, dajući prednost prirodno lijepom pred umjetnički lijepim.

Nadalje, kao slobodno biće čovjek je neovisan o svojoj naravi. Čovječstvo (*humanitas*), koje je u čovjekovoj osobi kao i u osobi drugoga, treba tretirati kao svrhu, a to uključuje dužnost prema samome sebi, što znači da čovjek ne smije sam sebe činiti pukim sredstvom, kao ni drugoga. Time je rečeno da je ljudsko dostojanstvo univerzalno i nepovredivo. Kant zastupa princip *Si vis pacem, para iustitiam* (Ako hoćeš mir, čini pravdu). Življenjem po zahtjevu

praktičnoga uma i njegove pravednosti postiže se svrha: vječni mir. Vodeći cilj za Kanta jest savez narodā ili svjetska republika. Ako bi se čovjek i ljudi odrekli prosvjećivanja, povrijedili bi i pogazili sveta prava čovječanstva (i čovječnosti).

U tu svrhu skup će biti podijeljen u nekoliko panela, odnosno, okvirnih istraživačkih tematskih blokova koji će upravo polaziti od izokretanja i izopačenja koja proizlaze iz povratka u samoskrivljenu nezrelost: 1. Kriza kritike; postkritička situacija; 2. Moral i kriza samoodređenja (slom individue i zajednice); 3. Estetika pred opasnosti gubitka svrhovitosti formi opažanja; 4. ‘Religija u granicama čistog uma’, ili um u granicama idolatrije i teurgije; 5. Vječni ‘nemir’ – krah univerzalizma i republikanizma.

Mile Babić
Asim Mujkić

